

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
“НАЦІОНАЛЬНИЙ ГІРНИЧИЙ УНІВЕРСИТЕТ”**

ІВАШИНА ОЛЕКСАНДР ФЛОРОВИЧ

УДК 330.837: 330.341

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Спеціальність 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Дніпропетровськ – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі менеджменту зовнішньоекономічної діяльності Академії митної служби України (м. Дніпропетровськ) Державної митної служби України.

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
Петруня Юрій Євгенович,
Академія митної служби України (м. Дніпропетровськ)
Державної митної служби України,
проректор з науково-педагогічної роботи
та інноваційної діяльності.

Офіційні опоненти: член-кореспондент НАН України,
доктор економічних наук, професор
Гриценко Андрій Андрійович,
Інститут економіки та прогнозування НАН України
(м. Київ),
заступник директора;

доктор економічних наук, професор
Ткач Анатолій Арсентійович,
Мелітопольський інститут державного та
муніципального управління “Класичного приватного
університету”,
проректор з науково-педагогічної роботи-директор;

доктор економічних наук, професор,
Осецький Валерій Леонідович,
Київський національний університет ім. Т. Шевченка
Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України,
професор кафедри економічної теорії.

Захист відбудеться “16” червня 2011 р. об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.08.080.01 при Національному гірничому університеті за адресою: 49027, м. Дніпропетровськ, пр. К. Маркса, 19, ауд. 10/409.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного гірничого університету за адресою: 49027, м. Дніпропетровськ, пр. К. Маркса, 19.

Автореферат розіслано “ ___ ” _____ 2011 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради Д.08.080.01

В.М. Дереза

ІВАШИНА ОЛЕКСАНДР ФЛОРОВИЧ

**ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОГО
РОЗВИТКУ**

Спеціальність 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Формування ефективної ринкової системи господарювання в Україні потребує виконання багатьох складних завдань. Значна роль у цьому належить інституціональним чинникам, які формуються в процесі інституціоналізації економічних відносин – органічній складовій суспільного розвитку.

Економічний розвиток України відбувається досить суперечливо. Його відносно високі темпи в 2000–2007 рр. не забезпечили вирішення важливих макроекономічних, соціальних, структурних проблем економіки. Кризові явища у світовій економіці в 2008–2010 рр. загострили ці проблеми й довели необхідність надати економічному розвитку нової якості через проведення насамперед інституціональних змін як умови системних економічних перетворень.

Досвід різних країн світу показує, що найбільш успішно економіка розвивається в тих країнах, які змогли побудувати інституціональну структуру ринкової економіки на основі традиційних цінностей, норм і правил суспільного життя, що яскраво проявилось на прикладах модернізації Німеччини, Японії, Південної Кореї, Китаю тощо. Актуалізація та пріоритетність проблеми інституціоналізації економічного розвитку зумовлені тим, що конкурентоспроможність національних економік і компаній все більше визначається якістю інституціонального середовища, здатністю до інновацій, до сприйняття новітніх технологічних досягнень на основі використання тих інституціональних особливостей суспільства, які дозволяють повною мірою використати його людський, інтелектуальний та соціальний капітал.

Інституціональний підхід надає дослідженням економічного розвитку міждисциплінарного характеру і дозволяє враховувати соціальні, політичні, демографічні, психологічні, культурні, релігійні та інші чинники розвитку. Не можна пояснити розвиток сучасної економіки без урахування традицій народу, характеру та особливостей політичного устрою, етичних норм, загальної та правової культури громадян, системи панівних у суспільстві цінностей та інших інститутів.

Дослідження економічного розвитку стало об'єктом уваги ще в класичній політекономії. Окремі аспекти цієї проблеми розробляли, зокрема, В. Петті, А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс. Загальнотеоретичні й методологічні аспекти економічного розвитку висвітлено в роботах О. Бузгаліна, В. Волчека, В. Дилігенського, В. Маєвського, Р. Нельсона, Р. Нуреева, В. Тарасевича, М. Чешкова, В. Шейніса та інших науковців. Вплив суспільних витрат і ресурсних обмежень на економічний розвиток є предметом наукового аналізу в працях С. Глазьева, Е. Денісона, Г. Делая, М. Калецького. Дж. Кейнса, Д. Медоуза, Дж. Міда, В. Ойкена, П. Олдака, В. Репке, П. Сраффи, Р. Солоу, М. Стронга, Дж. Тобіна, Р. Харрода, Л. Хансена, Й. Шумпетера.

Особливості інституціоналізації соціально-економічного розвитку розглянуто у працях представників соціально-інституціонального напрямку економічної думки Д. Белла, Т. Веблена, Дж. Гелбрейта, Ж. Єллоуя,

Г. Мюрдаля, У. Ростоу, Е. де Сото, Е. Тоффлера, Дж. Ходжсона та інших авторів.

Вплив інститутів та інституціональних змін на економічний розвиток досліджується в працях І. Александрова, А. Алчияна, С. Архієреєва, Г. Беккера, Дж. Б'юкенена, О. Вільямсона, А. Гриценка, В. Дементьєва, Г. Демсеця, А. Задой, А. Колота, Р. Коуза, С. Левіна, І. Малого, Р. Міллера, Ф. Найта, Д. Норта, О. Носової, Р. Нурєєва, Б. Одягайла, А. Оноре, В. Осецького, Ю. Петруні, В. Полтеровича, Р. Пустовійта, В. Решетила, В. Тамбовцева, А. Ткача, Л. Федорової, А. Шаститка, В. Якубенка та інших авторів.

І все ж проблема інституціоналізації економічного розвитку потребує додаткових досліджень. Це зумовлено появою нових методологічних підходів, які дозволяють включити до аналізу економічного розвитку велику кількість неекономічних чинників. На перший план висувуються чинники етики, культури, моралі, довіри, суспільної психології, тобто ті рушійні сили, які визначають характер сучасного економічного розвитку та особливості інституціоналізації економічних та економіко-неекономічних взаємодій.

Інституціональний підхід дозволяє дослідити інституціональні умови та чинники еволюції економічних систем, рушійні сили трансформаційних процесів, їх особливості в контексті глобальних зрушень і тенденцій розвитку.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в рамках НДР Академії митної служби України “Оптимізація системи управління в умовах розвитку міжнародної економічної інтеграції” (номер державної реєстрації 0106U008034), у межах якої автором проведено аналіз проблемних питань інституціоналізації економічних та економіко-неекономічних взаємодій та обґрунтовано напрямки і способи ефективної інституціоналізації зовнішньоекономічної діяльності та інноваційного розвитку Дніпропетровської області.

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є розвиток теоретико-методологічних засад інституціоналізації економіко-неекономічних взаємодій, і на цій основі – наукове обґрунтування шляхів і способів ефективної інституціоналізації економічного розвитку країни. Для досягнення мети дослідження в дисертації було поставлено та виконано теоретичні та практичні завдання:

- визначено особливості сучасного економічного розвитку;
- розроблено класифікацію та інституціональні критерії економічного розвитку;
- обґрунтовано й систематизовано теоретико-методологічні підходи стосовно дослідження інституціоналізації економічного розвитку;
- розроблено концептуальні засади інституціоналізації економічних та економіко-неекономічних взаємодій;
- розвинуто наукові погляди на інституціональну трансформацію в процесі економічного розвитку;
- обґрунтовано вплив інститутів економіко-політичної сфери на процес економічного розвитку;

- обґрунтовано теоретико-методологічні основи інституціоналізації нагромадження капіталу;
- розвинуто методологічні та практичні основи інституціоналізації інноваційного розвитку економіки;
- визначено інституціональні чинники розвитку корпоративного сектора економіки;
- визначено особливості інституціоналізації економіко-соціальних взаємодій у процесі економічного розвитку.

Об'єктом дослідження є процес інституціоналізації економічної системи та її вплив на економічний розвиток.

Предметом дослідження є відносини інституціоналізації економічного розвитку, вплив інституціоналізації на відповідні економічні відносини.

Методи дослідження. Методологічною й теоретичною основою дослідження є наукове й творче осмислення досягнень зарубіжних і вітчизняних учених у теорії економічного розвитку та в інституціональній теорії. У його основу покладено системний підхід до аналізу процесу інституціоналізації економічних та економіко-неекономічних взаємодій. Для досягнення поставленої в роботі мети використано сукупність загально-наукових і спеціальних методів дослідження інституціонально-трансформаційних змін в економічному розвитку. Використання діалектичного методу дозволило обґрунтувати зв'язок базових економічних відносин з інституціональною надбудовою та відповідними формами інституціоналізації (розділи 1, 2). На основі структурно-генетичного методу визначено структуру економічної категорії “розвиток” та особливості інституціоналізації економічних відносин на різних рівнях структури даної економічної категорії (підрозділи 1.1, 1.3, 2.3). Єдність загального й особливого проявляється в універсальних причинах інституціоналізації економічного розвитку та її особливостях у трансформаційних економіках (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 2.1, 2.3). Історико-генетичний метод дозволив розглянути інституціоналізацію економічного розвитку як закономірний процес еволюції інституціональної системи (підрозділи 1.3, 3.1, 4.1, 5.1). Для оцінки параметрів економічного розвитку використано статистичні методи (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3, 5.3). На основі методу порівняльного аналізу розкрито вплив інституціоналізації на розвинені стабільні та трансформаційні економіки (розділи 2, 3, 4, 5). На основі синергетичного методу обґрунтовано багатоваріантність економічного розвитку та вплив на нього економіко-неекономічних взаємодій (розділи 2, 3, 5). Завдяки методу аналізу й синтезу зроблено висновки щодо необхідності та можливості практичного застосування результатів дослідження (розділи 3, 4, 5).

Інформаційну базу дослідження становлять законодавчі та нормативні акти України, аналітичні матеріали Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Державного комітету статистики України і міжнародних інституцій. У дослідженні використано монографії, збірники, дані річних звітів, інформаційних та аналітичних бюлетенів, ресурси Інтернету, періодичні видання вітчизняних та міжнародних організацій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у визначенні концептуальних засад, методів інституціоналізації економічних та економіко-неекономічних взаємодій. Результати наукового дослідження в сукупності розв'язують важливу проблему розробки цілісної концепції інституціоналізації економічного розвитку. До найбільш суттєвих результатів, які характеризують наукову новизну дисертації, належать такі:

вперше:

– обґрунтовано концепцію інституціоналізації економічного розвитку, в основу якої покладено ідею про психофізичну основу процесів життєдіяльності людини та її вплив на економічну поведінку людини як на індивідуальному рівні, так і на рівні соціальних груп. На цій основі виділено сукупність економічних та економіко-неекономічних взаємодій і встановлено генетичні взаємозв'язки між інститутами в гетерархічній інституціональній системі в процесі еволюції внутрішніх складових економічного розвитку;

– у межах концепції інституціоналізації економічного розвитку визначено психофізичні утворення (поведінкові інстинкти) як генетичну першооснову інституціоналізації. Саме вона дозволяє окремому індивіду еластично сприймати та усвідомлювати факти відповідності економічної поведінки наявній ситуації та створювати правила індивідуальної поведінки, які є відображенням біологічної природи людини. Через ретрансляцію архітектоніки поведінкових інстинктів правила індивідуальної поведінки безпосередньо впливають на формування правил соціальної поведінки, в яких знаходить свій прояв соціальне в людині. Правила соціальної поведінки являють собою базову інформаційну матрицю, що несе генетичну інформацію, на основі якої відбувається створення інститутів в економічній сфері та інших сферах суспільного життя;

– обґрунтовано, що правила індивідуальної та соціальної поведінки співвідносяться як загальне та особливе і відображають характерні ознаки та особливості інститутів і різнорівневі взаємозв'язки між ними. В аспекті розвитку вони задають програму дій суб'єктам інституціональних змін. Взаємозв'язок і взаємоперехід від правила соціальної поведінки до інституту відбувається через мотиваційний комплекс, представлений ціннісними орієнтаціями та структурою мотивацій економічних суб'єктів;

– інституціоналізацію економічних та економіко-неекономічних взаємодій визначено як процес подолання декомпозиції інституціональної системи, її впорядкування, організацію та самоорганізацію на основі створення і додержання правил економічної поведінки через дію механізмів мінливості та відбору, різні форми і способи свідомої діяльності з адаптації правил індивідуальної та соціальної поведінки економічних суб'єктів до певних умов у соціальному, економічному, політичному, правовому, соціокультурному вимірах;

удосконалено:

– інституціональні критерії економічного розвитку. На відміну від широко вживаних показників якості інституціональної структури, що відображають якість приватних і державних інститутів, запропоновано

показники – рівень розвитку людського й соціального капіталу, соціалізації, які пов’язані безпосередньо з цілеспрямованою розумовою діяльністю людини на основі виділення комплексу взаємодій універсального типу (економіко-екологічних, економіко-політичних, економіко-духовних, економіко-соціальних), мотивації людської діяльності в контексті культури постматеріальних цінностей;

– систему класифікацій економічного розвитку. На відміну від класифікацій за ознакою виділення прогресивно-послідовних способів заміщення технологій і техніко-економічних структур, економічний розвиток розглядається в контексті соціокультурного розвитку. За критерієм “векторність – безвекторність” виділено “циклічну-інверсійну” та “хаотичну-впорядковану” форми економічного розвитку, визначено елементи інверсійності в розвитку корпоративного сектора та інноваційних процесів в економіці, які, на відміну від існуючих досліджень, розглянуто не як результат співіснування старих і нових економічних форм та інститутів, а як результат біфуркаційних змін у процесі трансформації економічної системи;

– визначення соціалізації економіки: на відміну від існуючих досліджень, в яких соціалізація розглядається як соціально-економічна категорія, її розглянуто як інститут. Інститут соціалізації визначено як результат інституціоналізації економіко-соціальних взаємодій, складову інституціонального потенціалу суспільства, що забезпечує збереження, розповсюдження та розвиток інститутів, інформації, знань, досвіду, необхідних для життєдіяльності сучасного та майбутнього поколінь. Визначено процес інституціоналізації економіко-соціальних взаємодій у соціокультурній та соціально-трудовах сферах суспільства, виділено генетичні, функціональні та структурні ознаки соціалізації економіки.

набули подальшого розвитку:

– теоретико-методологічні засади дослідження процесу економічного розвитку. На відміну від інших досліджень, проведених у термінах моделювання й модельної помилки, економічний розвиток визначено як відносно самостійний елемент суспільної динаміки, особливий вид суспільного розвитку, який характеризується переходом від природно-історичного до соціокультурного типу розвитку і співіснуванням новітніх соціальних інститутів з існуючими консервативними інститутами. Доведено залежність економічного розвитку від синергетичного впливу економічних та економіко-неекономічних взаємодій, як в аспекті макроекономічної динаміки, так і визначенні напрямів трансформаційних змін;

– теоретичне обґрунтування інституціоналізації економіко-політичних взаємодій. На відміну від раніше проведених досліджень інституту “влада – власність”, інституціональною ознакою національної економіки в контексті приватного й політичного ринків інститутів визначено формування рентоорієнтованої моделі поведінки суб’єктів економіко-політичних взаємодій. Обґрунтовано, що величина трансакційних витрат є загальною оцінкою рівня інституціоналізації економіко-політичних взаємодій. Поява інституціональних пасток доводить необхідність відмови від неприйнятних зразків

інституціоналізації економіко-політичних взаємодій, нелегальних методів захисту прав власності та контрактів через збільшення трансформаційних витрат і витрат зловживання державою власними перевагами;

– обґрунтування інституціоналізації економічних та економіко-неекономічних взаємодій у процесі інноваційного розвитку національної економіки в частині виділення її інтеграційних, інноваційних, соціальних, технологічних, економічних, мотиваційних чинників. На відміну від існуючих підходів, інноваційний розвиток визначено як результат інституціоналізації організаційно-економічних форм нагромадження суспільного капіталу, які забезпечують оптимальну специфікацію та захист прав власності і контрактів, реалізацію монополії на знання;

– теоретичне обґрунтування інституціональних умов розвитку корпоративного сектора економіки, що полягають у такій специфікації прав корпоративної власності, яка забезпечує інституціоналізацію переваг виробничої інтеграції, збільшення ліквідності корпоративних цінних паперів, формування імпліцитних контактів і корпоративної етики, ефективних систем корпоративного управління та підприємництва, обмежень зловживань власними перевагами суб'єктів корпоративних відносин на основі збільшення трансакційних витрат. На відміну від раніше проведених досліджень, корпорацію визначено як універсумне утворення, в якому проявляються економічні та економіко-неекономічні взаємодії, а їх інституціоналізація набуває певних ознак в аспекті персоніфікації, реалізації та еволюції.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні положення і висновки, викладені автором у дисертації, є внеском у розвиток теорії трансформаційної економіки. Отримані наукові результати надають можливості для більш глибокого розуміння процесу інституціоналізації економічного розвитку, шляхів і напрямків його вдосконалення. Результати роботи сприяють розвитку теоретичних основ інституціоналізації економіко-неекономічних взаємодій та використанню їх у практичній діяльності державних і недержавних установ і підприємств з метою забезпечення економічного розвитку.

Основні положення дисертаційного дослідження були використані: Державною митною службою України в процесі реалізації митної політики держави через методичні розробки справляння мита відповідно до чинного законодавства та для створення інституціонально-організаційних умов розвитку нормативно-довідкової системи, специфікації та захисту прав інтелектуальної власності відповідно до угоди ТРІПС, що належить до компетенції митних органів (довідка № 11/5-1980 від 09.03. 2010 р.); Головним управлінням економіки Дніпропетровської обласної державної адміністрації під час формування проекту Стратегії регіонального розвитку Дніпропетровської області (довідка № 1354/0/31-09 від 30.11.2009 р.); Управлінням розвитку споживчого ринку та підприємництва Дніпропетровської обласної державної адміністрації в процесі реалізації державної регуляторної політики при формуванні програми розвитку підприємництва в регіоні з метою використання наявного економічного та інноваційного потенціалу підприємств (довідка №

5/2-9-10 від 12.01.2010 р.); Придніпровським регіональним фондом підтримки підприємництва в частині використання методики виявлення інвестиційно-перспективних підприємств для сприяння в отриманні кредитних ресурсів тим з них, діяльність яких відповідає пріоритетним для регіону напрямкам розвитку (довідка № 15-К від 17.11.2009 р.); Правлінням ВАТ Акціонерна компанія “Комбінат Придніпровський” для формування системи соціального партнерства у виробничій та соціальній сферах у межах довгострокової стратегії інноваційного розвитку корпоративного підприємства (довідка № 7 / 683 від 20.11.2009 р.); Академією митної служби України при імплементації стандартів Всесвітньої митної організації щодо підготовки стратегічних і оперативних митних менеджерів відповідно до особливостей економіки України (довідка № 11/21 від 06.01.2010 р.); в авторських курсах “Політична економія”, “Макроекономіка”, “Економічна теорія”, які розроблено здобувачем особисто і викладаються в Академії митної служби України та Дніпропетровській державній фінансовій академії (довідка № 4 від 12.11.2009 р.). За участю здобувача підготовлено і видано навчальний посібник “Макроекономіка” з грифом МОН України.

Особистий внесок здобувача. Наукові положення, висновки й рекомендації дисертаційної роботи є підсумком багаторічних особистих наукових досліджень автора з проблем інституціональної економіки. Всі результати, які винесені на захист, одержано автором самостійно. Особистий науковий внесок дисертанта в наукові роботи, виконані у співавторстві, конкретизовано у списку публікацій за темою дисертації.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційної роботи було апробовано та схвалено на міжнародних наукових та науково-практичних конференціях: III Міжнародній науково-практичній конференції “Динаміка наукових досліджень – 2004” (Дніпропетровськ, 2004), VIII Науково-практичній конференції “Наука і освіта – 2005” (Дніпропетровськ, 2005), Міжнародній науково-практичній конференції “Европейская наука XXI века – 2007” (Дніпропетровськ, 2007), Міжнародній науково-практичній конференції “Фінансове забезпечення економічного і соціального розвитку суспільства” (Дніпропетровськ, 2007), Міжнародній науково-практичній конференції “Соціально-економічна політика та розвиток регіонів в умовах переходу до постіндустріального суспільства” (Дніпропетровськ, 2008), Міжнародній науково-практичній конференції “Макроекономічне регулювання інвестиційних процесів та впровадження стратегії інновативно-інноваційного розвитку в Україні” (Київ, 2008), Міжнародній науково-практичній конференції “Фінансова сфера та її роль у зростанні конкурентних переваг національних економік” (Ірпінь, 2009), Міжнародній науково-практичній конференції “Економіка та фінанси в умовах глобалізації: досвід, тенденції та перспективи розвитку” (Макіївка, 2009), V Міжнародній науково-практичній конференції “Європейська наука XXI ст. – 2009” (Пшемишль, 2009), V Міжнародній науково-практичній конференції “Новини от добрата наука – 2009” (Софія, 2009), Міжнародній науково-практичній конференції “Дні науки” (Прага, 2010), VI Міжнародній науково-практичній конференції “Новини на научния прогрес

– 2010” (Софія, 2010), VIII Міжнародній науковій конференції “Проблеми сучасної економіки та інституціональна теорія” (Київ, 2010).

Публікації. Основні ідеї, положення і висновки дисертаційної роботи опубліковано у 43 наукових працях, з яких 5 монографій, з них 1 особиста, 24 у фахових виданнях (у т. ч. 11 особисті), 12 матеріалів конференцій, 1 навчальний посібник. Загальний обсяг публікацій 69,5 др. арк., з яких 47,15 др. арк. належать особисто автору.

Структура й обсяг роботи. Дисертація складається із вступу, п’яти розділів, висновків, додатків. Робота викладена на 441 сторінці комп’ютерного тексту, в тому числі 20 таблиць, а також містить список використаних джерел із 386 найменувань на 38 сторінках і 22 додатки на 38 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі – “Теоретико-методологічні засади дослідження інституціоналізації економічного розвитку” – обґрунтовано концептуальні підходи до дослідження економічного розвитку та процесу його інституціоналізації, встановлено сутнісні ознаки та зміст інституціоналізації економічних та економіко-неекономічних взаємодій.

У дисертації теоретично обґрунтовано неможливість прийняття критерію безпосереднього спостереження як вихідного методологічного принципу інституціонального аналізу, оскільки це призводить до відмови від об’єктивної рівневої структуризації категорії економічного розвитку та від спроб теоретичного аналізу як самих рівнів його структурної ієрархії, так і особливостей їх інституціоналізації. На основі використання структурно-генетичного методу дослідження побудовано модель структурної ієрархії категорії “розвиток”. Розкрито його вихідну інтерпретацію через виділення трьох рівнів категоріальної структури, які розрізняються за предметом, за спадним ступенем абстракції та зростаючою конкретністю. Перший рівень структурної ієрархії категорії “розвиток” представлено дидактичною категорією “потреба”, яка відображає необхідність творення нового. На другому рівні ієрархії категоріальної структури розвиток представлено як одну з універсальї культури, процес, у якому реалізується діяльність суб’єкта. На третьому рівні ієрархії універсальна категорія “історичний тип розвитку” перетворюється в об’єкт, виражений у категоріях форм (за параметрами векторності – безвекторності) і видів (за джерелами, цілеспрямованістю, специфікою суб’єктів). За даними ознаками виділено економічний розвиток як окремий вид розвитку.

Основним фактором економічного розвитку визнано прогресуючі технологічні зміни. Зміна технологій сприяє змінам організаційних форм, офіційних статусів і традицій, які не можна змінити за короткий період часу внаслідок ефекту інституціональної інерції. Доведено необхідність переходу від природно-історичного (що ґрунтується на історично-послідовних способах заміщення інституціональних структур, їх детермінованості й субординованості) до соціокультурного (пов’язаного співіснуванням

самостійних і непорівнянних інституцій) типу розвитку, від відтворювального, еволюційно-революційного до процесуального, інноваційного розвитку.

З позицій універсумізації розвиток розглянуто не лише як особливу (соціальну) гілку еволюції, а як фундаментальну категорію з широким контекстом. Процес економічного розвитку визначено через мікроуніверсумізацію, яка виявляється на рівні окремої людини, як розвиток людського капіталу особистості на основі синергетичного впливу всіх сторін людської діяльності.

Дослідження інституціоналізації економічного розвитку побудовано на використанні універсальних принципів економічного аналізу, об'єднанні системного та інституціонального підходів, методологічних позицій класичного інституціоналізму, неоінституціоналізму, нової інституціональної економіки на рівні конкретно-наукових методів аналізу. Це дало можливість визначити вихідні, базові, суттєві зв'язки між економічними суб'єктами, які забезпечують інтеграцію інституціональної структури в процесі функціонування та розвитку економічної системи. На основі структурно-функціонального аналізу інституціональної системи визначено змістовні характеристики вихідного та базових інститутів. Через застосування еволюційного підходу і синергетики проведено аналіз інституціональної структури та системи в аспекті розвитку.

Для встановлення генетичних взаємозв'язків між інститутами автором висунуто гіпотезу про першооснову інституціоналізації, яка формується на рівні психофізичних процесів і проявляється через складні поведінкові реакції (рефлекси) як прості форми поведінкових інстинктів і формування правила індивідуальної поведінки – суб'єктивного явища, що проявляється на рівні індивідуальної людської психіки. Правило індивідуальної поведінки розглянуто як чутливе сприйняття та усвідомлення факту відповідності поведінки або стану певного суб'єкта наявній ситуації. Через правила індивідуальної поведінки архітектоніка інстинктів (психофізичних утворень) ретранслюється на соціально-психологічний рівень людської поведінки. Утворюються правила соціальної поведінки, які безпосередньо визначають особливості інститутів у різних сферах суспільного життя.

Правило соціальної поведінки є інформаційною матрицею інституціоналізації, в якій унаслідок впливу поведінки людини на її діяльність та складного взаємовпливу діяльності та поведінки накопичується генетична інформація про економічну систему. В аспекті розвитку правило соціальної поведінки визначає динамізм економічної системи і розкриває вихідну точку інституціональної структури. Правила індивідуальної і соціальної поведінки забезпечують процеси життєдіяльності та діяльності людей, що утворюють зв'язок між природними інстинктами та інститутами і в такому розумінні визначені основою інституціоналізації.

Інституціоналізацію визначено як еволюцію простих форм соціальної взаємодії, як структурування взаємодій між людьми на основі правил індивідуальної та соціальної поведінки (рис. 1).

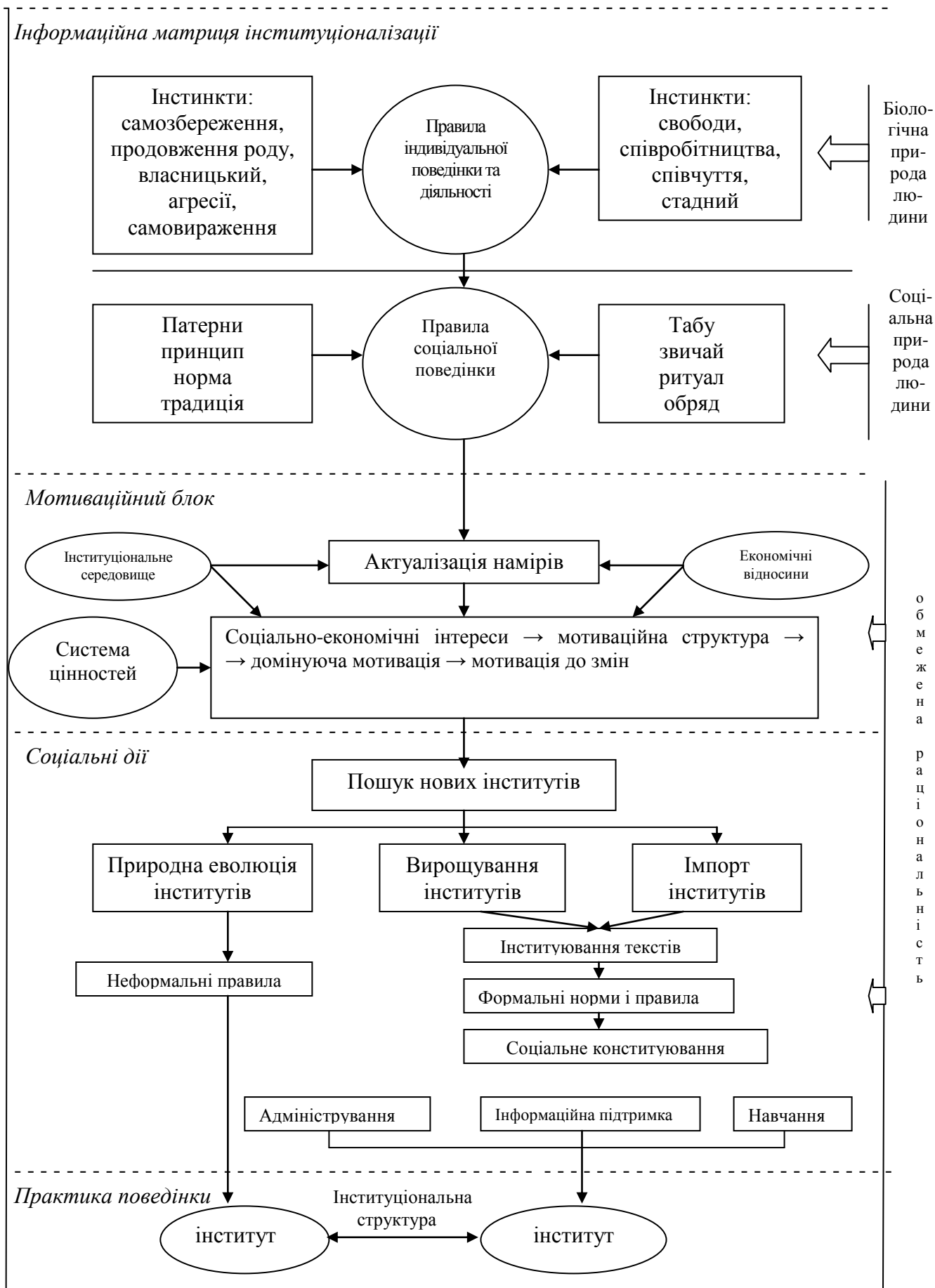


Рис. 1. Інституціоналізація економічних і економіко-неекономічних взаємодій

Інституціоналізація відображає інерційність інституціональних змін та обмеженість вибору інституціональних альтернатив. Інституціоналізація економічних та економіко-неекономічних взаємодій відбувається через взаємодію правил індивідуальної та соціальної поведінки і формування базових і комплементарних інститутів економічної структури.

Система ціннісних орієнтацій та установок створює мотивації до подальшої інституціоналізації економічних та економіко-неекономічних взаємодій, яка формує спрямованість змін для забезпечення економічного розвитку.

Визначено форми і методи інституціоналізації, а також її функції:

- відтворювальну функцію, що забезпечує відтворення зразків життєдіяльності інститутів та підтримку інституціонального балансу, насамперед у формі інституціональної універсуміки (техно-гуманітарно-екологічного балансу);
- інтеграційну функцію, що об'єднує індивідів у певні соціальні групи;
- регульовану функцію, що регулює процес соціалізації в економічних відносинах і є проявом формування все більш соціалізованого інституціонального порядку реалізації біологічної природи людини як умови суспільного розвитку;
- контрольну функцію, що контролює поведінку, яка відхиляється від норми та забезпечує спадковість власних основ людини та суспільства, захищає їх від зриву ідентичності через збереження відповідності сублімованих протоінститутів та інститутів;
- координаційну функцію, що пов'язана з координаційними властивостями інститутів.

Досліджено механізм інституціоналізації, який включає форми та методи інституціоналізації, систему розробки, впровадження, ієрархічного впорядкування та адаптації інститутів відповідно до цілей інституціонального розвитку. Визначено цільові, функціональні аспекти його дії, а також предметну область застосування. Для розвитку та закріплення інституціональної інновації пропонується адміністрування нових правил, моніторинг процесів інституціональних змін, інформаційна підтримка інновацій, опанування нових навичок. Цільова функція механізму інституціоналізації полягає у формуванні такої інституціональної системи, яка здатна забезпечити економічний розвиток.

У другому розділі – **“Роль інституціоналізації в забезпеченні економічного розвитку”** – визначено інституціональні критерії економічного розвитку, проведено трансакційний аналіз інституціоналізації економічного розвитку та інституціональний аналіз економіко-політичних взаємодій.

У дисертаційній роботі доведено обмеженість ортодоксальної економічної теорії, яка розглядає сучасну динамічну економічну систему з позицій рівноваги–нерівноваги. Отримані на цій основі макроекономічні показники, виділені фундаментальні та кон'юнктурні показники не забезпечують адекватного і повного відображення економічного розвитку.

Запропоновано класифікацію економічного розвитку. На основі виділення прогресивно-послідовних способів заміщення технологій і техніко-економічних структур визначено типи економічного розвитку. Види економічного розвитку виділено за специфікою соціальних умов і факторів економічного зростання, за джерелами зростання, за характером зростання (творчий або імітаційний). За критерієм “векторності – безвекторності” до основних форм економічного розвитку зараховано прогрес (як рух висхідний), регрес (як рух низхідний), циклічні та інверсійні види динаміки, а також групи безвекторних динамік, які відображають руйнацію та створення нового (хаос і порядок).

Відповідно до концепції універсумізації до аналізу економічного розвитку включено багатоманітність економічних і економіко-неекономічних взаємодій та виділено комплекс економічних, економіко-соціальних, економіко-політичних, економіко-духовних, економіко-екологічних взаємодій універсумного типу. На основі аналізу економіко-екологічних взаємодій виділено інституціональний критерій сталого економічного розвитку – нову мотивацію людської діяльності в аспекті становлення культури постматеріальних цінностей.

У роботі використано багатовимірний підхід, що дав можливість оцінити розвиток країни та висунути на перший план проблему розвитку особистості як найбільш важливої міри розвитку суспільства та прояву універсумізації суспільного життя. Економічний розвиток досліджено не просто як підвищення темпів економічного зростання, а як розвиток людського та соціального капіталу.

Виділено інституціональні критерії економічного розвитку. Вони відображають якість державних і приватних інститутів і свідчать про критичне відставання країни в ефективності конкурентного середовища, реалізації знань в економіці, забезпеченні сталого розвитку, корпоративному управлінні та соціалізації економіки. Порівняльний аналіз економічного розвитку країн Центральної та Східної Європи за показниками ВВП на душу населення та індексом глобальної конкурентоспроможності (коефіцієнт кореляції 0,87) і окремими субіндексами доводить пряму кореляційну залежність між якістю інститутів та економічним розвитком (коефіцієнт кореляції 0,91). У роботі зазначається, що якість регуляторної політики та інституційного середовища прямо впливає на макроекономічні умови ведення підприємницької діяльності і стає основною причиною низького рівня економічного розвитку країни.

Інституціональними критеріями економічного розвитку визначено наявність і послідовність державної стратегії й політики, прозорість та ефективність виконання урядових рішень, ефективність судової системи, ступінь впливу корупції на бізнес, рівень захисту особистих свобод і приватної власності людини, бюрократизації в державі, соціальну згуртованість і розвиток людського та соціального капіталу, динаміку трансакційних витрат.

Доведено, що на величину трансакційних витрат впливає мотивація суб'єктів інституціональних змін, ступінь їх інформованості про наявні альтернативи, а також прогрес знань, що змінює базові інститути сучасної економічної системи. З позицій синергетики відзначено важливі особливості

інституціоналізації, які суттєво впливають на зростання трансакційних витрат у перехідних економічних системах: наявність операційної закритості та ефекту гістерезису.

Зроблено висновок, що для української економіки зростання витрат інституціональної трансформації свідчить про формування нової якості інституціональної системи і необхідність модернізаційного проекту, в основі якого – формування ефективного механізму інституціональної трансформації економічної системи.

У дисертації зазначено, що для перехідних економік невирішеними залишаються проблеми специфікації та захисту прав власності, контролю та юридичного захисту виконання контрактів. Легітимізацію розглянуто як базовий і доступний інструмент захисту прав власності, оскільки його використання не потребує суттєвих витрат і він надається практично безкоштовно. Цей засіб досить ефективний для мінімізації трансакційних витрат реалізації прав власності та захисту слабких економічних суб'єктів.

Інститут контрактації розглянуто як важливий чинник реалізації прав власності в процесі економічної діяльності. Заважає порушенню контрактів неминучість приватних та публічно-правових санкцій. Доведено, що культура контрактів значно впливає на рівень трансакційних витрат, а ефективним регулятором контрактних відносин між фірмами є етичні норми.

Встановлено, що інституціоналізація економіко-політичних взаємодій забезпечує економічний розвиток через формування інститутів громадянського суспільства, демократії, самоврядування, які є ефективним гарантом суспільного плюралізму перед авторитарними чи тоталітарними тенденціями держави або певних суспільних сил. Вони суттєво впливають на надійність і передбачуваність змін у процесі інституціональної трансформації економічної системи. Інституціоналізація економіко-політичних взаємодій забезпечує політичну активність держави безпосередньо в економічній сфері, можливість розробки та прийняття економічного законодавства, регулювання підприємницької діяльності з боку держави, відповідний характер податкової системи, що визначають загальний рівень трансакційних витрат у країні.

Доведено, що інституціоналізація економіко-політичних взаємодій створила проміжну, кризову форму розвитку, яка відображає розвиток корупції, тіньової економіки, панування бюрократії та постійну боротьбу різних олігархічних угруповань за перерозподіл сфер впливу і контроль над фінансовими потоками. Сформувалася рентоорієнтована економіка та відповідна рентоорієнтована поведінка суб'єктів економіко-політичних взаємодій, спрямована на захоплення привілеїв і зменшення конкуренції через систему незаконно отриманих преференцій та корупції. За таких обставин правила економічної поведінки набули характеру рентоорієнтованих і стали примусовими формальними інститутами.

Інституціональний аналіз корупції дозволив визначити структуру трансакційних витрат принципала та агента, ідентифікувати інституціональні механізми стримування корупції. В основі виділення корупції – реалізація корупційних трансакцій, що формуються на приватному та політичному ринках

інститутів, і відповідно виділено два загальних види корупції: адміністративну та корупцію із “захопленням держави”.

Визначено соціальні наслідки відтворення корупції: дискредитація права як основного регулятора взаємодії суспільства і держави, суспільні уявлення про незахищеність громадян перед владою та криміналітетом; відволікання значних сум із державного бюджету і зменшення соціальних видатків; збільшення економічних і політичних ризиків для бізнесу; зростання соціальної нестабільності в суспільстві тощо. Постає питання можливості сформувати державу розвитку, здатну на реалізацію модернізаційного проекту.

У третьому розділі – **“Інституціоналізація нагромадження суспільного капіталу та її вплив на економічний розвиток”** – встановлено особливості інституціоналізації нагромадження капіталу та його форм, інноваційного розвитку, формування і розвитку цілісної системи ринкових інститутів і реформування відносин власності.

Нагромадження капіталу розглянуто як взаємообумовлену структурно-функціонально-інституціональну єдність елементів, яка виявляється в загальних, особливих і одиничних формах. Нагромадження капіталу посилює монопольні тенденції та породжує монополію – інститут, що визначає загальний характер економічного розвитку.

Обґрунтовано, що накопичення знань та інформації змінюють саму природу базових інститутів сучасної економіки. На основі використання структурно-функціонально-інституціонального аналізу визначено модернізацію економіки як оновлення техніко-економічних, соціально-економічних та інституціональних структур, заміну застарілих інститутів і технологій, які не відповідають сучасним реаліям і побудові постіндустріального суспільства. Важливим аспектом економічної модернізації визначено інституціоналізацію економічних відносин і створення нових видів монополії, які переважно пов’язані з інноваційними процесами, а саме організаційну монополію, монополію на знання тощо. Зроблено висновок, що монополія на нововведення (нові знання) дає новаторам додатковий дохід у формі квазіренти, а її реалізація стає рушійною силою інноваційного розвитку.

Венчурне фінансування визначено як форму нагромадження капіталу в інноваційному процесі. Доведено, що інституціоналізація венчурного фінансування дозволяє мінімізувати трансакційні витрати ринкових обмінів та операційні витрати всередині інноваційної фірми. Трансакційні витрати за такої форми нагромадження – це насамперед витрати зі специфікації, захисту й обміну прав власності. Зростання трансакційних витрат унаслідок необхідності збереження монополії на знання, що становлять продукт виробництва інноваційної фірми, пояснює тимчасовий характер інноваційних фірм і спроби якомога швидше реалізувати права власності на продукт. Це пояснює, чому інноваційні фірми розвиваються переважно в межах невеликих організаційно-економічних форм.

Встановлено особливості мотивації в інноваційних фірмах відповідно до специфікації прав власності на умови та результати інноваційної діяльності, яка закріплює права власності дослідника на частину створеного інноваційного

продукту. Доведено залежність ефективності нагромадження реального капіталу від перерозподілу прав власності на знання. Діапазон умов контракту між власниками інноваційної фірми та інвестором може бути від “нуля прав власності” до “повного набору правомочностей”.

У роботі обґрунтовано основні напрямки інституціоналізації нагромадження капіталу: розвиток та інституціональна підтримка інноваційного підприємництва; формування інституту конкуренції на ринку винаходів; розвиток первинного ринку цінних паперів та механізм його регулювання; формування спеціалізованих інвесторів. Доведено необхідність створення інституціонального механізму, який забезпечує виробництво інтелектуального продукту, пошук додаткових джерел його фінансування, методики оцінки вартості наукового продукту і його комерціалізацію.

Активізацію інноваційного розвитку автор пов’язує з глибиною та характером інституціоналізації інноваційних процесів, безпосереднім змістом економічної та інноваційної політики, створенням інституціонально-правових чинників, які руйнують монопольні аномалії в інноваційній сфері та перешкоджають їх появі, врахуванням зарубіжного досвіду підтримки радикальних інновацій та забезпеченням умови для їх ефективної реалізації в галузях високих і низьких технологій.

У роботі зазначено, що інституціональні зміни 2003–2009 рр. перетворили інвестиції в основний капітал у найбільш динамічний елемент системи розширеного відтворення, про що свідчать дані табл. 1.

Таблиця 1

**Динаміка показників і факторів економічного зростання
в Україні 2003–2009 рр. (річні темпи приросту, %)**

Показник	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Валовий внутрішній продукт	9,6	12,1	2,7	7,3	7,9	2,3	-14,8
Зайнятість	0,3	0,6	1,8	0,2	0,8	0,3	-3,8
Інвестиції в основний капітал	31,3	28,0	1,9	19,0	29,8	- 2,6	- 41,5
Капіталоозброєність праці	31,0	27,4	0,1	18,8	29,0	2,3	- 37,7
Продуктивність праці	9,3	11,5	0,9	7,1	7,1	2,0	-18,6
Ефективність капіталовкладень	- 21,7	- 15,9	0,9	- 11,7	- 21,9	4,9	-16,7
Питома вага продуктивності праці у прирості ВВП, %	99	95	33	97	89	87	-

Зростання ВВП і продуктивності праці у 2003–2007 рр. автор пояснює вдосконаленням і технічним оновленням застосованого основного капіталу, хоча динаміка капіталовкладень у країні ще не досягла рівня, за якого рушійною силою розширеного відтворення стає їх ефективне використання. Розрив між кількісними та якісними показниками економічного зростання виявився дуже чітко внаслідок зменшення ефективності капіталовкладень.

Проведений автором аналіз динаміки продуктивності праці та капіталоозброєності праці в 2003–2009 рр. доводить, що зростання капіталоозброєності праці в Україні в 2003–2007 рр. не було достатньою мірою підкріплено вдосконаленням системи інституціональних умов розвитку: забезпеченням прав власності та контрактів, регулюванням економіки, корпоративних відносин, корпоративного управління та підприємництва, інтеграційних процесів у корпоративному секторі економіки. Нерозвинена інституціональна інфраструктура не забезпечила системних кроків з боку влади для пом'якшення кризових явищ в економіці в 2008–2009 рр.

Недостатній рівень інституціонального розвитку України виявляється в неефективному розподілі прав власності та інституціоналізації фінансово-кредитних відносин, а це свідчення того, що існують проблеми з якістю інститутів влади. Особливо це виявляється в слабкості державних фінансів та послабленні системної конкурентоспроможності, що залишається серйозною перешкодою для створення інноваційної моделі розвитку.

Макроструктура використання валового продукту України загалом не відповідає показникам розвинутих країн, але висока норма нагромадження капіталу свідчить про позитивні тенденції в економіці. Подальше розширене відтворення за умови формування ресурсоощадної та інноваційної моделі розвитку, забезпечення відповідної якості нагромадження капіталу потребує залучення зовнішніх ресурсів. Важливість залучення в економіку прямих іноземних інвестицій розглянуто з позиції покращання технічного рівня виробництва в Україні. Збільшення іноземного інвестування в економіку України автор пов'язує зі зміною інституціональних умов розвитку. Доведено необхідність такої інституціоналізації ресурсозбереження, яка надає змінам екологічної спрямованості та формує екологічну культуру суспільства, нову свідомість людей.

Перешкодою для залучення іноземних інвестицій визначено несприятливий інвестиційний клімат, який залежить від інституціональних умов ведення бізнесу, недосконалого законодавства. Чинником гальмування розвитку країни визначено неготовність засвоювати організаційно-технічний досвід, імпортувати й запроваджувати сучасні інститути глобальної ринкової економіки. Це не дає можливості поглиблювати процес інституціональної трансформації, використовувати переваги міжнародного поділу праці та активізувати процес нагромадження капіталу.

Доведено залежність темпів і можливих напрямків інституціональної трансформації від напрямків, характеру та умов міжнародних господарських зв'язків. Це пояснюється тим, що механізм економічного розвитку включений у світогосподарські зв'язки і зовнішні чинники впливають на його

функціонування. Зроблено висновок про зростання відносної ролі внутрішніх факторів розвитку, передусім факторів інституціонального характеру, зрозуміло, тією мірою, якою взагалі можна відокремити внутрішні фактори в період посилення світової тенденції до глобалізації.

У четвертому розділі – **“Інституціоналізація корпоративних відносин”** – досліджено інститут корпорації, інституціоналізацію фондового ринку, визначено характерні ознаки та особливості розвитку корпоративних відносин та їх інституціоналізації, інституціональні чинники розвитку корпоративного підприємництва.

У дисертаційній роботі корпорацію розглянуто як економічну форму прояву глибинних сутнісних відносин корпоративного капіталу, сформованого в результаті змін у відносинах власності. Автор не звужує процеси створення та розвитку корпорації до зміни економічних і правових форм. В інституціональному аспекті корпорацію визначено як самостійний ринковий інститут, базисний, системотвірний елемент сучасної ринкової економіки. На рис. 2 наведено схему інституціоналізації корпоративних відносин і визначено її чинники:

- інтеграційні (використання ефекту економії від масштабу, утворення єдиного технологічного ланцюга, проведення узгодженої політики, поглиблення поділу праці);
- інноваційні (запровадження інновацій у виробництво та управління);
- соціальні (розвиток соціальних мережних структур, зміни стереотипів у правилах поведінки).

Наслідками інституціоналізації корпоративних відносин визначено:

- зміни у специфікації прав власності;
- зміни в ієрархічній структурі корпорації;
- передача прав контролю;
- забезпечення повноти контрактних угод і збільшення ефективності корпорації;
- подолання внутрішньокорпоративних конфліктів.

В процесі нагромадження капіталу корпорація трансформує інституціональну структуру суспільства, відображає ускладнення економічних, правових та соціальних відносин, структури прав власності та контрактів у межах мікроекономічної одиниці. Корпорацію розглянуто як складне універсумне утворення, мікроуніверсум, який характеризується взаємодією кількох самоцінних і рівноцінних складових, а також синергетичною цілісністю. Розвиток корпорації як універсумного утворення адекватно виявляється у відтворенні її окремих складових та їх взаємозв'язків.

Проведено аналіз інституціоналізації відносин корпоративної власності. Виявлено тенденцію до ускладнення цих відносин, що виражається у взаємному володінні цінними паперами корпорації, зміні структури міжкорпоративних контрактів і формуванні нових неформальних інститутів, які відображають еволюцію суб'єкта власності.

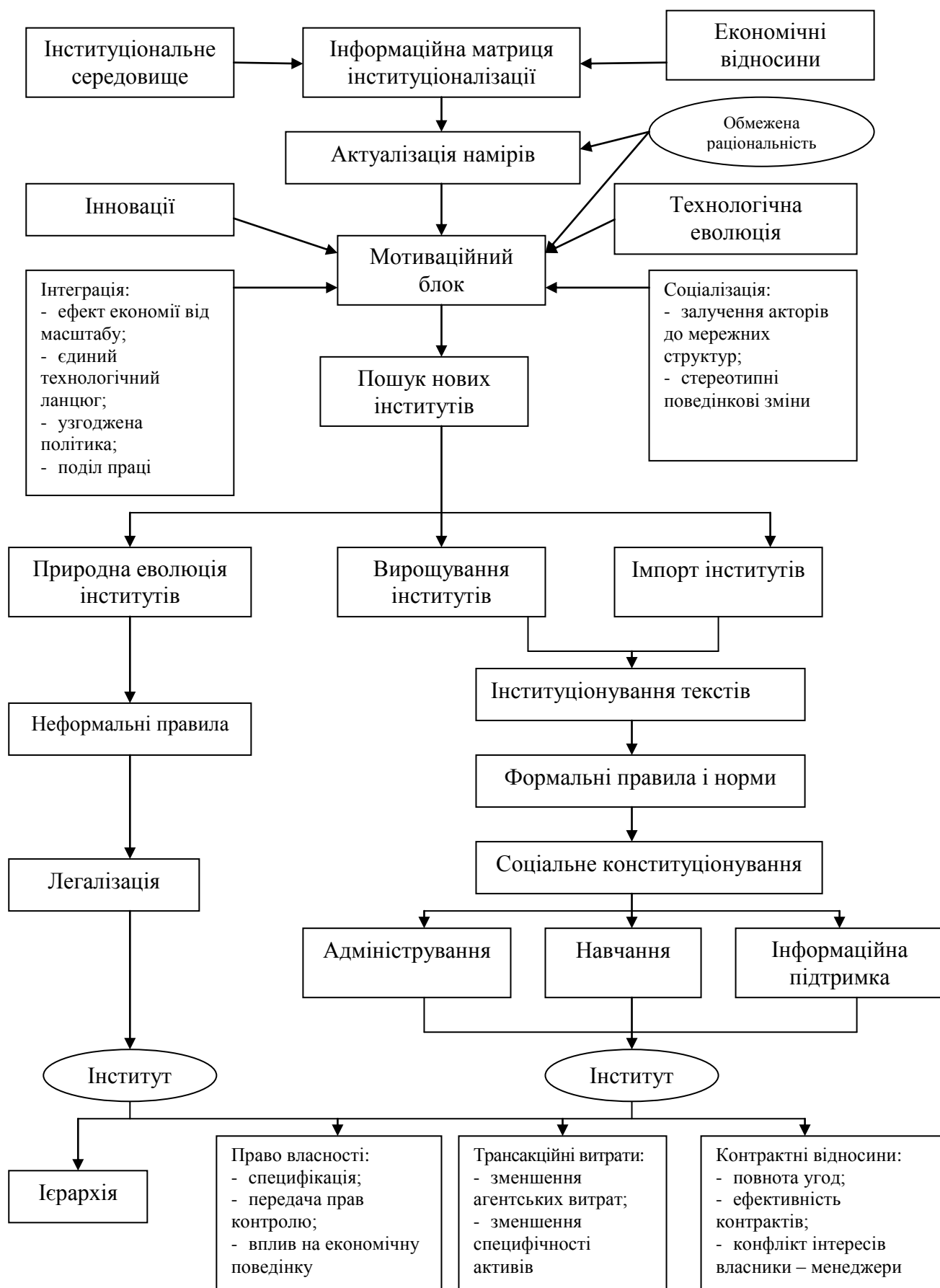


Рис. 2. Інституціоналізація корпоративних відносин

Структура акціонерної власності в Україні все більше відображає формування континентальної моделі корпоративного управління, яка характеризується скороченням кількості дрібних акціонерів, формуванням дворівневої системи органів управління та змішаної моделі управління, що містить певні ознаки інсайдерської та аутсайдерської систем корпоративного управління.

Доведено, що ефективне забезпечення специфікації прав корпоративної власності та інфорсменту контрактів можливе за умови обмеження невмотивованих дій з боку держави та контролю за нею з боку суспільства. Криза державного правозастосування виявляється в існуванні необґрунтованих судових рішень стосовно корпоративних суперечок, що зумовлює поширення рейдерства та виконання правоохоронними органами функцій приватного інфорсменту на комерційних засадах. Участь держави в акціонерному капіталі негативно впливає на фондові оцінки корпоративних підприємств, оскільки створює ситуацію невизначеності, коли суб'єктом розмивання прав власності виступає гарант специфікації та інфорсменту контрактів.

Дисертантом визначено основні тенденції інституціонального розвитку корпоративного сектора економіки країни: інституціоналізацію інтеграційних процесів і концентрацію акціонерного капіталу, пошук та інституціоналізацію моделі корпоративного управління, інституціоналізацію процесу фінансування інвестицій. Виробничу інтеграцію розглянуто як форму нагромадження капіталу. Встановлено, що в корпоративному секторі економіки та на фондовому ринку існують різні принципи формування очікувань щодо прибутковості інвестицій та наявні відмінні інституціональні механізми ціноутворення на активи, в основі яких лежать різні моделі поведінки та мотивації економічних суб'єктів. Інституціональною ознакою вітчизняного ринку цінних паперів як ринку корпоративного контролю визначено поширення ворожих поглинань (рейдерство) з використанням неприйнятних, з погляду корпоративної етики, методів. Ринок цінних паперів характеризується переважно операціями, які забезпечують перерозподіл власності для встановлення корпоративного контролю та формують портфельні інвестиції. Зроблено висновок, що головне своє завдання, пов'язане з виконанням інвестиційної функції та забезпеченням розширеного відтворення, корпоративні цінні папери не виконують, а кредитна система не забезпечує в необхідному обсязі фінансування інвестиційних процесів у корпоративному секторі національної економіки.

Інститут ліквідності розглянуто як найбільш важливу інституціональну умову активізації зовнішнього фінансування інвестицій та необхідний чинник розвитку корпоративного сектора економіки. Доведено пряму залежність між ліквідністю ринку цінних паперів і темпами економічного зростання в економіці. Визначено інституціональні особливості корпоративного управління в Україні:

– незначна роль цінних паперів як інструмента зовнішнього фінансування корпоративного сектора, що виявляється в структурі емітованих цінних паперів корпорації;

- незначна ліквідність корпоративних цінних паперів;
- специфічні мотивації інсайдерів корпорації, які намагаються перебрати на себе та реалізувати права корпоративного контролю;
- велика роль банківської системи в довгостроковому фінансуванні промислових корпорацій;
- хронічна криза фондового ринку як механізму мобілізації фінансових ресурсів і контролю.

Відповідно до теорії агентських відносин розглянуто проблему “власники–менеджери” в корпорації. Доведено, що нечітка специфікація майнових прав створює неможливість реалізації формальних контрактних прав, які беруть на себе учасники господарських операцій, а права приватної власності за таких умов не завжди можуть бути реалізовані акціонерами.

Визначено особливості корпоративного підприємництва, його націленість на інституціоналізацію умов використання специфічних ресурсів корпорації, її відповідну оцінку фондовим ринком. Розглянуто інституціоналізацію соціально відповідального корпоративного підприємництва, що характеризується дотриманням принципів і норм корпоративної культури, а різноспрямованість інтересів суб’єктів корпоративних відносин узгоджується системою соціально відповідальних інститутів. Запропоновано заходи з покращання використання традиційних і специфічних ресурсів, які полягають у врахуванні інституціональних особливостей внутрішнього й зовнішнього середовища корпорації, а також розвитку та саморозвитку корпорації як інституціональної системи.

Встановлено, що розвиток корпоративних відносин свідчить про наявність елементів інверсійної форми економічного розвитку країни. Корпоративний сектор економіки виник не як кінцевий результат історичного розвитку конкурентного середовища і малого підприємництва внаслідок процесів концентрації та централізації виробництва і капіталу, а як одна з передумов ринкових трансформацій внаслідок приватизації та роздержавлення державних виробничих комплексів.

У п’ятому розділі – **“Інституціоналізація соціальних відносин у процесі економічного розвитку”** – виявлено вплив інституціоналізації економіко-соціальних взаємодій на економічний розвиток, визначено соціалізацію як провідну тенденцію економічного розвитку, особливості інституціоналізації економічних відносин у сфері праці.

Використана автором методологія дослідження дозволила врахувати соціальні, культурні й психологічні чинники економіко-неекономічних взаємодій та виділити соціальну складову в економічному розвитку. Послідовно описано генетичні, функціональні і структурні ознаки інституту соціалізації економіки. Визначено структуру інституту соціалізації економіки, яка включає засвоєні суспільством моральні, етичні, культурні правила і норми. Виділено функції соціалізації: задоволення суспільних потреб, регуляції людської діяльності в різних організаційних формах і суспільних сферах, забезпечення стійкості соціальної структури суспільства через зростання трансакційних витрат соціальної стратифікації.

Інституціоналізація економіко-соціальних взаємодій створює правила і норми, що забезпечують формування структур, спрямованих на зародження якісних змін у межах соціальної та економічної системи. На рис. 3 зображено процес інституціоналізації економіко-соціальних взаємодій, на який впливають соціокультурні чинники розвитку, наявність соціальної стратифікації суспільства, рівень розвитку людського і соціального капіталу.

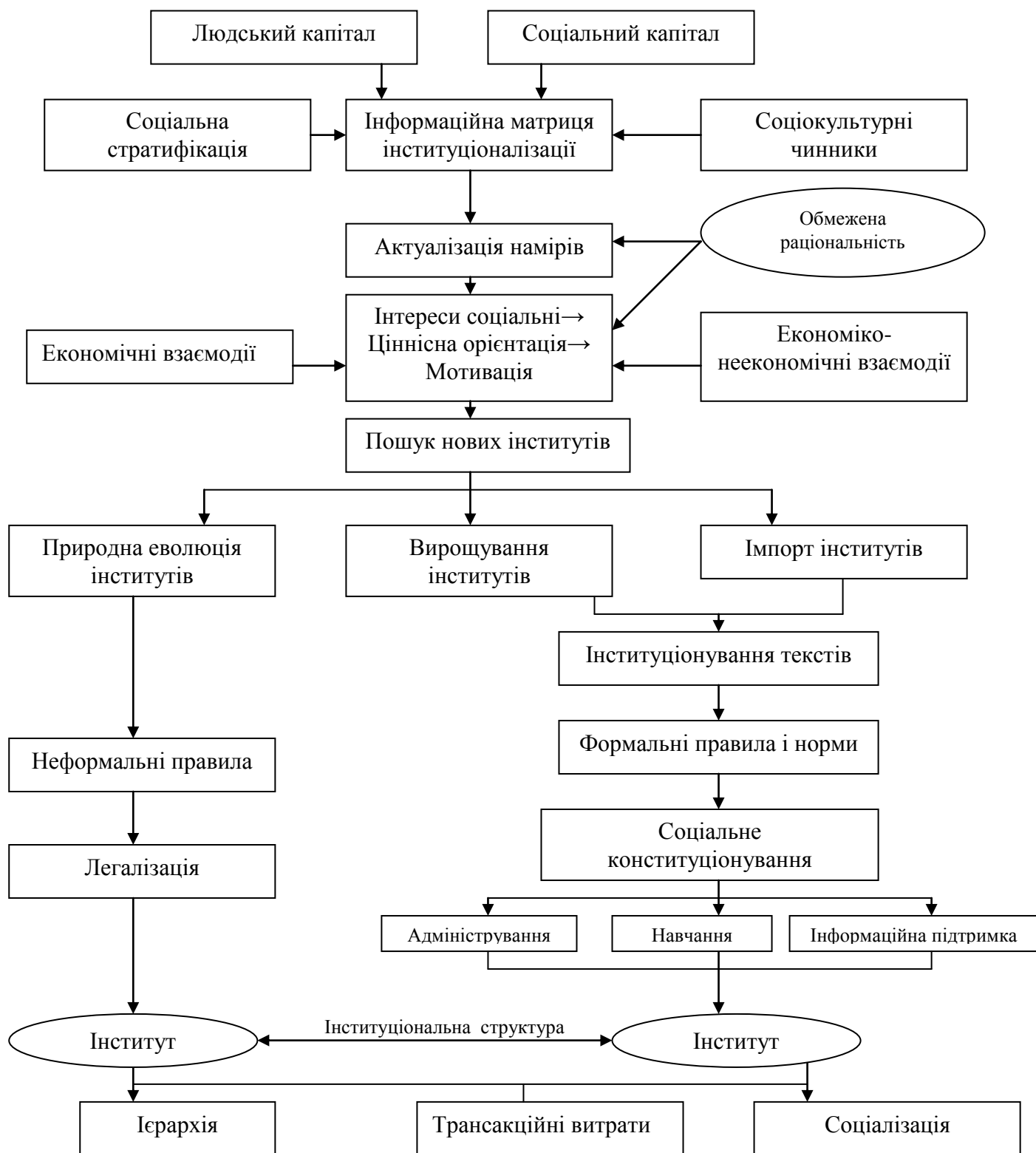


Рис. 3. Інституціоналізація економіко-соціальних взаємодій

Визначено критерії соціалізації – становище особистості, соціальної групи, суспільства, склад і структура споживання, досягнення соціального консенсусу, розвиток людського та соціального капіталу. На основі цих критеріїв має відбуватися вибір орієнтирів економічного розвитку.

У роботі наведено дані глобального рейтингу Програми розвитку ООН щодо розвитку людського капіталу за 2009 р. За цим показником Україна посіла 85-те місце зі 176 країн і міститься в групі країн із середнім рівнем людського розвитку. Більшість постсоціалістичних держав Центральної та Східної Європи входить до групи країн з дуже високим і високим рівнем розвитку людського капіталу. Найкращі результати мають Словенія – 29-те місце в рейтингу та Чеська Республіка – 36-те місце. Серед країн СНД до групи з високим рівнем людського розвитку входять Білорусь – 68-ме місце, Російська Федерація – 71-ше місце та Казахстан – 82-ге місце). Доведено вплив соціального капіталу на величину трансакційних витрат.

Обґрунтовано вплив культури як соціального феномену на економічний розвиток, у тому числі через залежність складу і структури споживання від культури. У культурному розвитку виділено два потоки, кожен з яких має свій зміст. Перший – поверхневий шар культурного розвитку визначає умови та спосіб життя, забезпечує поширення загальної та соціальної інформації про життєвий досвід людства. Інший потік відображає глибинні зміни в соціокультурній сфері. Ідеться про поглиблення та закріплення у свідомості й поведінці людей ціннісного змісту культури.

Обґрунтовано вплив соціальної сфери на економічний розвиток через інституціоналізацію неринкових видів діяльності в ринковому середовищі з ринковими мотиваціями на відповідній фінансово-економічній основі. Доведено обмеженість конкурентного ринку у формуванні людського капіталу та необхідність використання неринкових форм розподілу основної частини послуг соціальної сфери. Зроблено висновок про неможливість формування людського капіталу на основі інститутів конкурентного ринку через те, що:

- нерівність доходів не дозволяє ринковим способом розподіляти послуги галузей соціальної сфери відповідно до реальних потреб населення та фірм;
- частина населення та фірм не має необхідної підготовки й соціального досвіду або, наслідуючи певні традиції, не має відповідних потреб і створює платоспроможний попит на послуги соціальної сфери в заниженому обсязі;
- асиметричність інформації про зміст і якість послуг в окремих галузях соціальної сфери не дозволяє споживачу здійснювати обґрунтований вибір і потребує гарантій позаринкових організацій, підконтрольних споживачам;
- необхідно надавати послуги соціальної сфери в пакеті, який включає послуги освіти, охорони здоров'я, культури;
- відсутній приватний платоспроможний попит на значну частину соціальних послуг, що становлять суспільні блага.

Доведено, що інституціоналізація відносин у сфері праці – це об'єктивна відповідь економічної системи та її соціально-трудового складника на виклики динамічних змін – технологічних, організаційних, мотиваційних, демоекономічних, споживчих тощо. Нова ієрархія факторів виробництва

постіндустріальної економіки зумовлює трансформацію форм зайнятості і сприяє нарощенню попиту на інтелектуальну, креативну працю, на висококваліфікованих працівників зі схильністю до постійного навчання, засвоєння та інтерпретації нового. Відповідно, в ієрархічній структурі мотивації людини до праці збільшується цінність свободи вибору трудової діяльності.

Визначено, що інституціоналізація соціальної нерівності відображає маргіналізацію певного прошарку людей, які не мають шансів на ефективну зайнятість. Зазначено, що рівень зареєстрованого безробіття в Україні в 2010 р. становив 1,4 % населення працездатного віку. За методологією МОП, кількість зареєстрованих безробітних у 2010 р. становила 21,4 % всіх безробітних працездатного віку. Безробіття формує масову свідомість, яка відображає своєрідний злам у ставленні до праці та накладає певний відбиток на стереотипи і норми поведінки. Для певного прошарку населення інституціоналізується соціальна модель, у якій праця являє собою можливість отримати мінімальні засоби для існування, а якісні характеристики праці, її зміст та умови не мають суттєвого значення. Можливість модернізації виробництва звужується внаслідок професійної деградації трудових ресурсів.

Зміни у соціальній структурі українського суспільства проявляються через зміну галузевого та професійного складу самодіяльного населення, формування нових і трансформацію вже існуючих соціальних груп. Структура робочої сили корелює з рівнем економічного розвитку та зростанням сфери послуг. Ця загальноісторична закономірність чітко простежується в Україні. Якщо в 1995 р. на сільське господарство припадало 21,4 %, на промисловість – 30,0, на сферу послуг – 42,5 % зайнятих найманих працівників, то у 2009 р. – 9,4 %, 28,9, 61,7 % відповідно. Автором доведено, що тенденція випереджального інноваційного розвитку сфери послуг не набула сили. Відповідно, зростання зайнятості у сфері послуг відображає суперечливі процеси, які пов'язані з поширенням неорганізованої праці та інституціоналізацією соціально-іраціональних форм діяльності.

Проведений у п'ятому розділі аналіз доводить необхідність інституціоналізації принципово нових відносин у сфері праці, формуванні нової якості робочої сили, інтелектуалізації процесу виробництва і нової ролі людини в ньому. Людина в інноваційному виробництві стає його визначальним фактором, носієм сучасних знань, освіти, центром формування нової системи потреб і мотивації праці.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі подано нове вирішення актуальної наукової проблеми розвитку теоретико-методологічних засад інституціоналізації економічних та економіко-неекономічних взаємодій, і на цій основі обґрунтовано напрямки і способи ефективної інституціоналізації економічного розвитку через розробку концепції інституціоналізації економічних і економіко-неекономічних взаємодій, визначення інституціональних чинників економічного розвитку, обґрунтування умов і результатів інституціоналізації

економіко-політичних, економіко-соціальних взаємодій, нагромадження капіталу, корпоративних відносин, що забезпечує економічний розвиток.

Результати виконаного дослідження дозволяють зробити певні висновки, основні з них є такі.

1. Аналіз інституціоналізації економічного розвитку доводить необхідність формування парадигми розвитку на основі інновацій, новій якості знань, універсумізації та соціалізації, розумінні економічного розвитку як особливої гілки соціальної еволюції та відносно самостійного елементу суспільної динаміки. Використання економічної синергетики доводить нерівноважний характер економічного розвитку, який визначається комплексом економічних та економіко-неекономічних універсумних взаємодій. Економічний розвиток – це багатовимірний процес, що включає глибокі зміни в економічній, виробничій, соціальній, культурній та політичній сферах. Динаміку і збалансованість економічного розвитку визначає технологічна й соціально-економічна ефективність нагромадження капіталу та наявність відповідних інституціональних структур.

2. За критеріями послідовності заміщення технологій і техніко-економічних структур виділено доіндустріальний, індустріальний та постіндустріальний типи економічного розвитку. За джерелами і характером зростання виділено екстенсивний та інтенсивний, інвестиційно-інноваційний його види. За критеріями векторності–безвекторності виділено циклічно-інверсійну та хаотично-впорядковану форми економічного розвитку. Критеріями виділення різних рівнів економічного розвитку є економічні та техніко-економічні показники, ранжування країн відповідно до динаміки макроекономічних показників, індексів глобальної конкурентоспроможності, розвитку людського капіталу, окремих субіндексів, які визначають якість інститутів у країні. Визначено комплекс інституціональних критеріїв економічного розвитку: мотивація людської діяльності в аспекті культури постматеріальних цінностей, якість людського та соціального капіталу, розвиток інституціональної структури економіки, якість інституціонального середовища, соціалізація, соціальна згуртованість, рівень трансакційних витрат.

3. Доведено, що системний аналіз, синергетична концепція впорядкованого економічного хаосу пояснюють економічні та неекономічні взаємодії в процесі економічного розвитку. Визнання значущості людини як суб'єкта соціуму, суб'єктивно індивідуального в людині, важливості індивідуального вибору як соціально і культурно детермінованого пояснює зрушення в інституціональному середовищі через адаптацію економічних суб'єктів у кількох вимірах. Зіставлення дискреційних альтернативних структур, які часто доповнюють одна одну в умовах значного різноманіття трансакцій з погляду невизначеності, специфічності використання активів, складності, спорідненості з іншими трансакціями визначає наслідки інституціональних змін, вектори економічного розвитку, глибину процесу соціалізації та роль науки в розвитку економіки.

4. Встановлено першооснову інституціоналізації. Визначено правило індивідуальної поведінки. Його проявами на індивідуальному рівні є

виправдання дій, правомірності вчинків відповідно до певної ситуації. На основі правил індивідуальної поведінки створюються правила соціальної поведінки, які визначають особливості інституціоналізації економічних та економіко-неекономічних взаємодій. Інституціоналізація структурує взаємодії між людьми на основі правил індивідуальної та соціальної поведінки, системи ціннісних орієнтацій, вона проявляється через формування базових і комплементарних інститутів економічної структури та нагромадження інституціонального потенціалу суспільства. Інституціоналізація відбувається в еволюційній формі, коли початковий набір інститутів еволюціонує через механізми мінливості та відбору на основі правил індивідуальної поведінки у формі свідомої діяльності зі створення інститутів, яка полягає в розробці та реалізації правил, процедур, організаційних структур, які забезпечують соціальні взаємодії між людьми. Визначено різні способи інституціональних змін: формалізація в законі неформальних правил, інституціональні винаходи, імпорт інститутів, рекомбінація існуючих інституціональних форм, перенесення інститутів із теоретичних моделей на практику, створення інститутів шляхом відтворення тих зразків, що існували в історії даної країни.

5. Доведено, що рівень трансакційних витрат є загальною характеристикою якості інституціонального середовища. Розриви між формальними інститутами та неформальними нормами (цінності, настанови, звичаї) зумовлюють виникнення незавершених і проміжних інституціональних станів, що створюють неприйнятно високий рівень трансакційних витрат у трансформаційних економіках. Для розвитку української економіки найбільшою проблемою є витрати інституціональної трансформації, які характеризують неефективність інституціоналізації економіко-політичних, економіко-соціальних та інших взаємодій. Зниженню трансакційних витрат сприяє розвиток інституціональної структури трансформаційної економіки на основі інституціоналізації, яка враховує комплементарність інститутів економічної, політичної, соціальної, культурної, духовної, екологічної та інших сфер суспільства.

6. Доведено, що низька якість державних інститутів та розвиток корупції є результатом існування інституту “влада – власність” – проміжної кризової форми розвитку, яка характеризується боротьбою різних олігархічних угруповань за перерозподіл сфер впливу, контролем над фінансовими потоками та пануванням бюрократії. У такому інституціональному середовищі рентоорієнтована поведінка суб’єктів економіко-політичних взаємодій проявляє себе в контексті приватного й політичного ринків інститутів через зростання трансакційних витрат. Вона постійно відтворюється й визначає характер економічних, соціальних, політичних взаємодій та впливає на структуру трансакційних витрат. Її існування передбачає нечітку специфікацію прав власності, свідоме введення невизначеності та нечіткості до них. Така специфікація означає неповноту, нестабільність або нелегітимність прав власності. Захист контрактів такий же важливий, як і захист прав власності. Якщо контрактні права надійно захищені, права власності проявлять себе лише тоді, коли контракти неповні.

7. Доведено відсутність економічних, соціальних стимулів та інституціональних умов для розвитку інноваційних процесів. Значна частина наявного виробничого потенціалу не використовується або не готова до сприйняття науково-технічних інновацій, що свідчить про антиінноваційне інституціональне середовище економіки та розрив між наукою й виробництвом. Інституціональна інфраструктура інноваційної діяльності не забезпечує розвиток сучасних форм нагромадження капіталу, активізує сукупність різнорідних факторів гальмування інноваційної діяльності: економічних, соціальних, психологічних, політичних, культурно-цивілізаційних. Інституціоналізація венчурного фінансування забезпечує появу інвесторів венчурного капіталу та малих інноваційних фірм і можливість укласти контракти між ними на найбільш вигідних умовах. Встановлено, що залежно від перерозподілу прав власності на знання залежить ефективність нагромадження реального капіталу та розширене відтворення в інноваційній сфері. Відповідно, специфікація прав власності на умови та результати інноваційної діяльності, які можуть належати як венчурним інвесторам, інноваційним фірмам, так і дослідникам, що працюють в інноваційних фірмах, сприяє розкриттю інноваційного потенціалу особистості, групи, суспільства. Узагальнено суперечливий вплив сучасних форм інноваційного процесу та ринкових інститутів на споживання основних видів виробничих ресурсів.

8. Інституціоналізація нагромадження капіталу створює умови для активізації ресурсозбереження через створення формальних і неформальних правил ресурсоспоживання та екологізації життя, в тому числі на рівні людської свідомості та поведінки. Вона пом'якшує суперечності між ресурсозберігаючим ефектом новітньої техніки й технології, негативними наслідками ресурсоспоживання, потребами екологічного розвитку та адаптаційними можливостями природи і соціального розвитку. Обґрунтовано, що вдосконалення й технічне оновлення основного капіталу забезпечили значні темпи зростання ВВП і продуктивності праці в 2003–2007 рр. Зростання продуктивності праці суттєво випереджає зростання ефективності капіталоозброєності праці, яка не була підкріплена вдосконаленням інституціональних умов нагромадження капіталу, що не дозволило пом'якшити наслідки економічної кризи в 2008–2009 рр. Узагальнено особливості міжнародного економічного обміну, який надає можливість використовувати переваги міжнародного поділу праці, засвоювати організаційно-технічний досвід, імпортувати й запроваджувати сучасні інститути глобальної ринкової економіки, активізувати процес нагромадження капіталу та поглиблювати процес інституціональної трансформації. Доведено, що процес виробничої інтеграції в корпоративному секторі економіки є формою нагромадження капіталу, збільшує внутрішні та зовнішні інвестиції корпорації для забезпечення розширеного відтворення на основі розвитку контрактних відносин, специфікації прав власності та інституціоналізації фондового ринку.

9. Визначено важливі інституціональні ознаки корпорації: універсальність, можливість широкого застосування в різних сферах, здатність до залучення необмеженої кількості фінансових ресурсів завдяки використанню

акцій, стабільність інвестицій, яка забезпечується неможливістю вільного вилучення капіталу, внесеного до статутного фонду акціонерного підприємства, створені століттями неформальні інститути підприємницької етики та корпоративної культури, легкість зміни специфікації прав корпоративної власності, використання монопольних переваг над конкурентами. Корпорація є універсумним утворенням, формою існування об'єднаного (інтегрованого) капіталу. Інституціоналізація корпоративного сектора України відбувається під впливом інтеграційних, соціальних, економічних, мотиваційних чинників економічного розвитку. Інституціоналізація інтеграційних процесів забезпечує узгодження майнових інтересів та контроль над усім технологічним ланцюгом. Виробнича інтеграція визначає особливості інституціоналізації корпоративних відносин в аспекті розвитку корпоративного підприємництва, корпоративного управління, поглиблення соціалізації тощо. Обґрунтовано інституціональні умови активізації зовнішнього фінансування інвестицій у корпоративному секторі економіки. Доведено пряму залежність між ліквідністю ринку цінних паперів і темпами економічного зростання в економіці. Низька ліквідність вітчизняного ринку цінних паперів визначається недостатнім рівнем інформаційної прозорості емітентів корпоративних цінних паперів і фінансової відкритості, структури власності, нечітко специфікованими правами власності в сфері майнових відносин, недостатнім захистом прав інвесторів і особливою культурою українського корпоративного підприємництва, яка характеризується передусім численними порушеннями прав дрібних власників.

10. Обґрунтовано інституціональну концепцію підприємницької діяльності менеджерів корпорації, націленої на використання традиційних і специфічних ресурсів з урахуванням інституціональних особливостей корпорації, забезпечення оптимальної специфікації прав власності та розв'язання проблеми "власники-менеджери". Використання інтелектуального капіталу та відтворення його на розширеній основі дає менеджерам змогу отримувати квазіренду внаслідок реалізації монополії власності на унікальні підприємницькі ресурси. Встановлено, що специфікація прав корпоративної власності та інфорсмент контрактних прав порушуються у разі невмотивованих дій з боку держави, коли відбувається вибіркоче правозастосування та обмежений контроль за нею з боку суспільства. За відсутності ефективного державного інфорсменту прав власності інституціоналізація розвитку корпоративних відносин в Україні можлива через формування імпліцитних контрактів та неформальних норм поведінки на основі справжньої корпоративної етики, налагодженої структури ринкових угод і відповідної культури контракту.

11. Соціалізацію визначено як соціальний інститут, одну із форм організації, регулювання та впорядкування суспільного життя й поведінки людей в економічній сфері. Вона виявляється як засвоєні суспільством моральні, етичні, культурні правила і норми, що забезпечують саморегулювання діяльності економічних суб'єктів. Результатами соціалізації визначено гармонізацію інтересів кожного члена суспільства, кожної соціальної групи, суспільства в цілому, зменшення соціальної нерівності та розвиток

соціального капіталу. Як економічний інститут соціалізація забезпечує подолання соціальної диференціації, певних вад ринкової економіки, формування принципово нової моделі розвитку, в основі якої – соціокультурний устрій суспільства, певні соціальні стандарти, соціальна справедливість, соціальна відповідальність і формування соціального капіталу. Доведено, що інституціоналізація економіко-соціальних взаємодій закріплює той чи інший припустимий рівень або міру справедливої економічної поведінки, неформально створює прийнятні моральні норми, що перетворюються на правила поведінки, які складаються на основі економічної культури, цінностей, звичок, традицій, менталітету і впливають на поведінку економічних суб'єктів і процеси економічного розвитку. Визначено результати інституціоналізації в соціально-трудої сфері, які відображають умови соціальної адаптації населення до ринку, диференціацію та соціальну різноманітність суспільства, формування різних моделей поведінки на ринку праці, трансформацію форм зайнятості.

СПИСОК ОСНОВНИХ ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Монографії

1. Івашина О. Ф. Інституціоналізація економічного розвитку [монографія] / Івашина О. Ф. – Дніпропетровськ : Наука та освіта, 2009. – 284 с.
2. Івашина О. Ф. Венчурний капітал: становлення, форми, інститути : [монографія] / О. В. Батура, О. Ф. Івашина – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2003. – 158 с. (*Особистий внесок*: інституціональний аналіз венчурного фінансування в економіці знань, роль інституту монополії на знання в процесі формування доходу на венчурний капітал. – С. 77–145).
3. Івашина О. Ф. Нагромадження капіталу в процесі економічного розвитку (історія, форми, інститути) : [монографія] / А. Л. Бикова, О. Ф. Івашина – Дніпропетровськ : Наука та освіта, 2007. – 167 с. (*Особистий внесок*: проаналізовано зміст категорії нагромадження капіталу, розвиток форм нагромадження капіталу та інституціональні чинники нагромадження капіталу. – С. 6–23; 66–78; 88–100; 101–113).
4. Івашина О. Інтеграція фондових ринків та її вплив на інституціональні зміни в корпоративному секторі економіки України / Ю. Петруня, О. Івашина // Інституціональна парадигма цивілізаційного розвитку : монографія в 4 кн. / [за ред. А. Ткача]. – Запоріжжя: ГУ “ЗІДМУ”, 2007. – Кн. 1. – Розд. 4. – С. 160–182. (*Особистий внесок*: інституціональний аналіз фондової підприємницької діяльності в корпоративному секторі економіки. – С. 163–167; 177–178).
5. Івашина О. Ф. Формування інституціонально-правових засад регулювання ЗЕД / О. Ф. Івашина, К. І. Новікова // Управління в умовах економічної глобалізації : монографія / за ред. д. е. н. Ю. Є. Петруні. – Дніпропетровськ : АМСУ, 2010. – С. 129–144. (*Особистий внесок*:

проаналізовано правові засади інституціоналізації митно-тарифного регулювання. – С. 129–132;140–145).

Статті в наукових фахових виданнях

6. Івашина О. Шляхи активізації інноваційного процесу в Україні / О. Івашина // Вісник АМСУ. – 2001. – № 1. – С. 28–31.

7. Івашина О. Ф. Інституціональні аспекти розвитку венчурного фінансування / Івашина О. Ф. // Економіка: проблеми теорії та практики : збірник наукових праць. Вип. 141. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2002. – С. 161–167.

8. Івашина О. Ф. Розвиток науково-технічного потенціалу економіки України / О. Ф. Івашина, Л. Ф. Новікова // Академічний огляд. – 2004. – № 2. – С. 31–35. (*Особистий внесок*: визначено інституціональні чинники розвитку науково-технічного потенціалу. – С. 32–35).

9. Івашина О. Ф. Нагромадження капіталу в процесі розширеного відтворення економіки України / О. Ф. Івашина // Держава та регіони. – 2004. – № 4. – С. 100–102.

10. Івашина О. Ф. Нагромадження капіталу та підвищення темпів розвитку національної економіки України / О. Ф. Івашина, А. Л. Бикова // Вісник ДДФА. Економічні науки. – 2006. – № 2. – С. 36–39. (*Особистий внесок*: проаналізовано вплив норми нагромадження на економічне зростання. – С. 38–39).

11. Івашина О. Методологічні проблеми дослідження економічного зростання / О. Івашина, С. Івашина // Вісник АМСУ. – 2007. – № 1. – С. 25–28. (*Особистий внесок*: проведено порівняльний аналіз типів економічного розвитку. – С. 26–28).

12. Івашина О. Ф. Інституціональні умови розвитку корпоративних відносин в Україні / О. Ф. Івашина, С. Ю. Івашина // Вісник АМСУ. – 2007. – № 3. – С. 38–44. (*Особистий внесок*: визначено інституціональні критерії соціалізації економіки. – С. 38–42).

13. Івашина О. Ф. Зміни соціальної структури в сфері праці в процесі економічного розвитку / Івашина С. Ю., Івашина О. Ф. // Економіка: проблеми теорії та практики: збірник наукових праць. Вип. 224: у 5 т.– Дніпропетровськ : ДНУ, 2007. – Т. 2. – С. 476–483. (*Особистий внесок*: проаналізовано проблему взаємозв'язку економічного та соціального розвитку. – С. 476–479, 482).

14. Івашина О. Інституціональні аспекти соціалізації в економічних відносинах / С. Івашина, О. Івашина // Вісник АМСУ. – 2007. – № 2. – С. 37–41. (*Особистий внесок*: проаналізовано вплив соціалізації та соціокультурних чинників на економічний розвиток. – С. 38–40).

15. Івашина О. Ф. Інституціональна структура економічної категорії нагромадження капіталу / Івашина О. Ф., Івашина С. Ю. // Економіка: проблеми теорії та практики : збірник наукових праць. Вип. 227 : у 3 т.– Дніпропетровськ : ДНУ, 2007. – Т. 1. – С. 291–296. (*Особистий внесок*: визначено структуру економічної категорії нагромадження капіталу. – С. 291–294).

16. Івашина О. Соціалізація як інститут ринкової економіки / С. Івашина, О. Івашина // Вісник АМСУ. – 2008. – № 1. – С. 15–18. (*Особистий внесок*: визначено структуру інституту соціалізації та проведено його функціональний аналіз. – С. 16–18).

17. Івашина О. Ф. Соціально-економічний контекст інституціональної трансформації / Івашина С. Ю., Івашина О. Ф. // Економіка: проблеми теорії та практики : збірник наукових праць. Вип. 244 : у 5 т. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2008. – Т. 3. – С. 807–812. (*Особистий внесок*: проаналізовано інституціональну трансформацію з точки зору зміни формальних і неформальних інститутів. – С. 809–811).

18. Івашина О. Ф. Методологічні проблеми інституціоналізації в економічних відносинах / Івашина О. Ф. // Культура народів Причорномор'я : збірник наукових праць. – 2008. – № 151. – С. 56–58.

19. Івашина А. Ф. Ретроспективний взгляд на институционализацию корпоративных отношений / Ивашина А. Ф. // Бизнес Информ. – 2009. – № 1. – С. 151–154.

20. Івашина О. Ф. Економічний розвиток: інституціональний погляд / О. Ф. Івашина // Економіка, фінанси, право. – 2009. – № 2. – С. 11–14.

21. Івашина О. Теоретичні засади дослідження економічного розвитку / О. Ф. Івашина, Б. В. Літовченко // Науковий вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ. – 2009. – Вип. II. Економічні науки. – С. 12–19. (*Особистий внесок*: проаналізовано необхідність зміни парадигми економічного розвитку. – С. 14–19).

22. Івашина О. Інституціоналізація розвитку корпоративного сектора економіки / Івашина О. Ф. // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник наукових праць. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2009. – Вип. 25. – С. 301–308.

23. Івашина О. Ф. Інституційно-правові засади митно-тарифного регулювання діяльності технологічних парків / О. Ф. Івашина, К. І. Новікова // Економіка, фінанси, право. – 2009. – № 6. – С. 36–39. (*Особистий внесок*: проаналізовано стан інституціонально-правової інфраструктури митно-тарифного регулювання торговельних аспектів інтелектуальної власності. – С. 36–37).

24. Івашина О. Ф. Соціалізація економічного розвитку / Івашина С. Ю., Івашина О. Ф. // Вісник ХНАУ. – 2009. – № 5. – С. 113–118. (*Особистий внесок*: аналіз інституту соціальної справедливості в економічних відносинах. – С. 115–117).

25. Івашина О. Ф. Інституціоналізація інноваційного розвитку / О. Ф. Івашина // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 5. – С. 16–21.

26. Івашина О. Ф. Інституціоналізація митно-тарифного регулювання в контексті співробітництва з Європейським Союзом / Івашина О. Ф. // Економіка: проблеми теорії та практики : збірник наукових праць. Вип. 260: у 6 т. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2010. – Т. 1. – С. 123–130.

27. Івашина О. Ф. Теоретичні основи аналізу та виміру інституціоналізації економічного розвитку / Івашина О. Ф. // Економіка:

проблеми теорії та практики : збірник наукових праць. Вип. 261: у 7 т.– Дніпропетровськ: ДНУ, 2010. – Т. 3. – С. 686–693.

28. Івашина О. Ф. Захист прав власності та контрактів: деякі теоретичні аспекти / Івашина О. Ф. // Формування ринкової економіки : зб. наук. праць. – Спец. вип. Проблеми сучасної економіки та інституціональна теорія. – К.: КНЕУ, 2010. – С. 231–241.

29. Івашина О. Ф. Інституціональні чинники економічного розвитку / Ю. Є Петруня, О. Ф. Івашина // Економічна теорія. – 2010. – № 4. – С. 24–31. (*Особистий внесок*: визначено інституціональні чинники економічного розвитку з позицій синергетики та універсуміки. – С. 26–30).

Публікації в інших наукових виданнях

30. Івашина О. Ф. Процес капіталоутворення в українській економіці за умов зростання / О. Ф. Івашина, К. І. Новікова // Динаміка наукових досліджень 2004 : III міжнар. наук.-практ. конф.; 21 – 30 червня 2004 р. : матеріали. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2004. – Т. 49. Економіка. – С. 36–38. (*Особистий внесок*: визначено динаміку основних факторів економічного зростання. – С. 36–37).

31. Івашина О. Ф. Фінансові чинники розширеного відтворення в корпоративному секторі економіки України / О. Ф. Івашина, К. І. Новікова // Наука і освіта-2005 : матеріали VIII наук.-практ. конф., 7–21 лютого 2005 р. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2005. – Том 95. Економічна теорія. – С. 47–49. (*Особистий внесок*: аналіз ринку цінних паперів як джерела розширеного відтворення. – С. 48–49).

32. Івашина О. Ф. Методологічні аспекти дослідження економічного зростання / О. Ф. Івашина, О. О. Чуйко // Фінансове забезпечення економічного і соціального розвитку суспільства: міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 23 бер. 2007 р.). – Дніпропетровськ : ДДФА, 2007. – С. 136–137. (*Особистий внесок*: аналіз показників економічного розвитку. – С. 136–137).

33. Івашина О. Ф. Інститут соціалізації в економічних відносинах / О. Ф. Івашина, С. Ю. Івашина // Европейская наука XXI века – 2007 : II междунар. науч.-практ. конф. 16 – 31 мая 2007 р.: тези : у 3 т. – Днепропетровск : Наука и образование, 2007. Т. 1. – С. 20–21. (*Особистий внесок*: аналіз інституціональних умов соціалізації економіки. – С. 21).

34. Івашина О. Економічний розвиток в контексті інституціональних перетворень / Ю. Петруня, О. Івашина // Інституціональний вектор економічного розвитку. – 2008. – № 1 (1). – С. 31–37. (*Особистий внесок*: аналіз внеску нової інституціональної теорії в дослідження економічного розвитку. – С. 33–36).

35. Івашина О. Ф. Митно-тарифне регулювання в контексті євроінтеграційних процесів / О. Ф. Івашина, К. І. Новікова // Соціально-економічна політика та розвиток регіонів в умовах переходу до постіндустріального суспільства : міжнар. наук.-практ. конф. 21 березня 2008 р. : тези: у 2 т. – Дніпропетровськ: ДДФА, 2008. – Т. 1. – С. 27–28.

(*Особистий внесок*: аналіз інституціональних умов удосконалення зовнішньоекономічних зв'язків. – С. 27).

36. Івашина О. Ф. Інституціональні основи інноваційної діяльності / О. Ф. Івашина, С. Ю. Івашина // Макроекономічне регулювання інвестиційних процесів та впровадження стратегії інновативно-інноваційного розвитку в Україні : міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 23–24 жовт. 2008 р.) : в 3 т. / РВПС України НАН України. – К. : РВПС України НАН України, 2008. – Т. 1. – С. 204–206. (*Особистий внесок*: аналіз інституціоналізації нагромадження в інноваційній сфері. – С. 205–206).

37. Івашина О. Ф. Інституціоналізація фондового ринку як чинник соціально-економічного розвитку / О. Ф. Івашина, С. Ю. Івашина // Фінансова сфера та її роль у зростанні конкурентних переваг національних економік : матеріали науково-практичної конференції (м. Ірпінь, 12–13 березня 2009 р.). – Ч. 1. – Ірпінь : Національний університет ДПС України, 2009. – С. 389–392. (*Особистий внесок*: визначено інституціональні особливості корпоративного управління в Україні. – С. 391–392).

38. Івашина О. Ф. Інституціоналізація корпоративних відносин / Івашина О. Ф. // Економіка та фінанси в умовах глобалізації: досвід, тенденції та перспективи розвитку: I міжнародна науково-практична конференція 22–24 квітня 2009 р. : тези : у 3 т.– Макіївка: Макіївський економ.-гуманітарний ін-т, 2009. – Т.1. – С. 83–85.

39. Івашина О. Політико-правові чинники економічного розвитку / Івашина О. Ф. // Europejska nauka XXI powieka – 2009: materialy V Miedzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji, 7–15 maja 2009 roku. Przemysl : Nauka i studia, Volume 6. Ekonomiczne nauki. Str. 33–36.

40. Івашина О. Ф. Інститут соціальної відповідальності в процесі розвитку корпоративного підприємництва / С. Ю. Івашина, О. Ф. Івашина // Новини от доброта наука : матеріали за 5-а международна научна практична конференция; 17 – 25 май 2009 г. – София : БялГРАД-БГ ООД, 2009. – Т.8. Икономики. – С. 44–46. (*Особистий внесок*: аналіз інституціональних чинників підвищення рівня корпоративної соціальної відповідальності. – С. 45–46).

41. Івашина О. Ф. Деякі аспекти інституціоналізації нагромадження капіталу / Івашина О. Ф. // Дні науки : матеріали міжнародної науково-практичної конференції; 27 березня – 5 квітня 2010 р. – Прага, 2010. – Т. 14. Економічні науки. – С. 66–68.

42. Івашина О. Ф. Інституціональні аспекти захисту прав власності / Івашина О. Ф. // Новини на научния прогрес : матеріали за 6-а международна научна практична конференция; 17–25 август 2010 г. – София : БялГРАД-БГ ООД, 2010. – Т.2. Икономики. – С. 107–109.

Навчальний посібник

43. Івашина О. Ф. Макроекономіка : [навч. посіб.] / Батура О. В., Івашина О. Ф., Новікова Л. Ф. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 235 с. (*Особистий внесок*: глави 5, 6, 7, 10).

АНОТАЦІЯ

Івашина О. Ф. Інституціоналізація економічного розвитку. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки. Державний вищий навчальний заклад “Національний гірничий університет”, Дніпропетровськ, 2011.

У дисертації впроваджено новий концептуальний підхід щодо процесу інституціоналізації економічних та економіко-неекономічних взаємодій, шляхів і способів ефективної інституціоналізації економічного розвитку. На основі поєднання інституціонального підходу з діалектичним методом здійснено системний аналіз інституціонально-трансформаційних змін в економічному розвитку. Обґрунтовано інституціональні критерії економічного розвитку. Проведено трансакційний аналіз інституціоналізації економічного розвитку та інституціональний аналіз економіко-політичних та економіко-соціальних взаємодій. Розкрито особливості інституціоналізації нагромадження капіталу та його форм, інноваційного розвитку і реформування відносин власності. Визначено характерні ознаки інституціоналізації корпоративних відносин та інституціональні чинники розвитку корпоративного підприємництва. Визначено соціалізацію як провідну тенденцію економічного розвитку, особливості інституціоналізації економічних відносин у сфері праці.

Ключові слова: економічний розвиток, інститут, інституціоналізація, інституціоналізація економіко-неекономічних взаємодій, специфікація прав власності, соціалізація економіки.

АННОТАЦИЯ

Ивашина А. Ф. Институционализация экономического развития. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.01 – экономическая теория и история экономической мысли. Государственное высшее учебное заведение “Национальный горный университет”, Днепропетровск, 2011.

В диссертации предложен новый теоретико-методологический подход к исследованию процесса институционализации экономического развития, который состоит в сочетании институционального анализа и диалектического метода, что позволило раскрыть особенности институционализации экономических и экономико-неэкономических взаимодействий в процессе экономического развития.

В работе основным фактором экономического развития рассматривается технологическая эволюция, а сам процесс развития исследуется с позиций универсумизации, как развитие человеческого капитала на основе влияния всех сторон человеческой деятельности. Разработана концепция институционализации, которая объясняет взаимосвязи между поведенческими реакциями человека и институтами. Определены формы, методы и функции институционализации, система разработки, внедрения, иерархического

упорядочивания и адаптации институтов в соответствии с целями институционального развития.

Автором выделен комплекс экономико-неэкономических взаимодействий универсального типа и институциональные критерии экономического развития. Проведен системный анализ проблемы спецификации, защиты прав собственности и контрактов в переходной экономике. Выявлено, что институты контрактации обеспечивают реализацию прав собственности. Раскрыты причины рентоориентированного поведения экономических субъектов в системе “власть – собственность”, выделены институциональные факторы и социальные последствия коррупции.

Проведен системный анализ накопления капитала как структурно-функционально-институционального единства его элементов, как процесс изменения социально-экономических, технико-экономических и институциональных структур. Раскрыты причины и механизмы минимизации трансакционных издержек рыночных обменов в инновационных процессах. Доказана зависимость эффективности накопления капитала от перераспределения прав собственности на знания. Определены основные направления институционализации экономических и экономико-неэкономических взаимодействий с целью активизации процесса накопления капитала.

Проведен анализ институционализации экономических отношений в инновационной сфере, разработан механизм институционализации венчурного финансирования, который обеспечивает минимизацию трансакционных издержек рыночных обменов и операционных издержек инновационных фирм. Определены приоритетные направления инновационной модели экономического развития с учетом ориентиров глобальной экономической стратегии и практики ресурсосбережения.

Выделены основные тенденции развития международной торговли и показано, что фактором торможения развития Украины является неприятие организационно-технического опыта других стран и импортированных институтов рыночной экономики.

В работе определены основные тенденции институционального развития корпоративного сектора национальной экономики. Обобщены институциональные особенности корпоративного управления и предпринимательства, интеграционных процессов, процессов внешнего финансирования инвестиций. Проведено комплексное исследование институционализации отношений корпоративной собственности. Доказано существование элементов инверсионного развития корпоративного сектора национальной экономики.

Предложено толкование института социализации экономики как результата институционализации экономико-социальных взаимодействий в процессе экономического развития. Последовательно рассмотрены генетические, функциональные и структурные характеристики института социализации. Определены структура и функции института социализации, критерии социализации и влияние социокультурных факторов на

экономическое развитие. Обобщена роль социальных и экономических факторов, степень их влияния на условия труда и занятость. Установлено расширение сектора неорганизованного труда и институционализации социально-иррациональных форм деятельности. Проведен анализ институционализации экономико-социальных взаимодействий, показаны особенности институционализации экономических отношений в трудовой сфере, рекомендованы мероприятия, направленные на развитие социальной сферы.

Ключевые слова: экономическое развитие, институт, институционализация, институционализация экономико-неэкономических взаимодействий, спецификация прав собственности, социализация экономики.

SUMMARY

Ivashyna O. F. Institutionalization of economic development. – Manuscript.

Dissertation to obtain a degree of doctor in Economic Sciences, major 08.00.01 – Economics and history of economic thought. State Higher Educational Establishment “National Mining University”, Dnipropetrovsk, 2011.

A new conceptual approach to the process of institutionalization of economic and economic and non-economic interactions, ways and methods of effective institutionalizing of economic development is introduced in the thesis.

The systematic analysis of institutional and transformative changes in economic development is carried out on the basis of combination of the institutional approach and the dialectical method.

The institutional criteria for economic development are proved.

A transactional analysis of the institutionalization of economic development and institutional analysis of economic and political and also economic and social interactions is carried out.

The peculiarities of institutionalization of capital accumulation and its forms, innovative development and reforming of property relations are considered.

Characteristic signs of corporate relations institutionalization and institutional factors of corporate entrepreneurship are determined.

The socialization is defined as the leading trend of economic development, the features of institutionalization of economic relations in labor sphere are determined.

Keywords: economic development, institution, institutionalization, institutionalization of economic and non-economic interactions, the specification of property rights, socialization of economy.